

УДК 34.08:929 Константиновић М. ; 341.63:339.5(497.1)

CERIF: H 250, H 300

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22MK07A

Др Марко ЈОВАНОВИЋ*

**ДОПРИНОС МИХАИЛА КОНСТАНТИНОВИЋА
МОДЕРНИЗАЦИЈИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРИВРЕДЕ –
СТВАРАЊЕ СПОЉНОТРГОВИНСКЕ АРБИТРАЖЕ**

Спољнотрговинска арбитража у Београду представља једно од великих и трајних дела која су остала иза професора Михаила Константиновића. Он је био један од главних пропонената њеног оснивања и њен први председник. У том својству, био је у прилици да усмерава рад Спољнотрговинске арбитраже тако да она што пре добије поверење привредних субјеката и изгради ауторитет и у земљи и у иностранству. Статистике потврђују да се београдска Арбитража веома брзо сврстала међу водеће светске арбитражне институције и да је постала утицајна и на националном и на међународном плану. У раду се представљају и анализирају различити начини на које је професор Константиновић анимирао рад Спољнотрговинске арбитраже и њеним успешним руковођењем започео модерно доба развоја југословенског и српског арбитражног права.

Кључне речи: *Спољнотрговинска арбитража у Београду. – Правилник Спољнотрговинске арбитраже. – Арбитражни поступак. – Историја арбитраже. – Михаило Константиновић.*

* Ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, marko.jovanovic@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

Хваљен као „кодификатор имовинског права и писац истанчаних студија са изузетним осећајем за језик и стил“ (Перовић 1996, 9 и 32) те као „један од најугледнијих и најпоштованијих професора Правног факултета који је, вођен страшћу за савршенством, успевао да пронађе оригинална решења за најсложеније проблеме“ (Лукић 1982, 5–6), Михаило Константиновић је оставио дубок траг у многим областима приватног права.

Иако је данашњим генерацијама правника вероватно најпознатији по својој *Скици за законик о облигацијама и уговорима*, професор Константиновић је за собом оставио многа дугорочно значајна дела. Једно од њих је и прва домаћа модерна институционална арбитража, чији је задатак био да организује арбитражно решавање спорова из међународних трговинских односа. Наиме, професор Константиновић је био један од главних пропонената оснивања Спољнотрговинске арбитраже при Трговинској комори Федеративне Народне Републике Југославије. Током скоро три деценије, колико је обављао дужност њеног председника (1947–1974), и то првог у историји те институције, пресудно је утицао на развој Спољнотрговинске арбитраже и изградњу њеног угледа. Чак и након повлачења са дужности председника, професор Константиновић је у Спољнотрговинској арбитражи остао као члан председништва све до смрти (Ђуровић 1982, 9), тако да је његов утицај на обликовање те институције трајао читавих тридесет пет година.

Успешност његовог руковођења јасно потврђују статистике. Већ прве године свог рада, Спољнотрговинска арбитража је имала четири предмета, што је и за данашње критеријуме веома успешно, док је на свом врхунцу, у периоду осамдесетих година XX века, имала између 73 и 141 предмета годишње (Васиљевић 1997, 4 фн. 7).¹ Како су показала упоредна истраживања која је поводом прославе педесетогодишњице оснивања спровео њен тадашњи председник професор Мирко Васиљевић, Спољнотрговинска арбитража по овом резултату није зна-

¹ Наведене статистике обухватају само класичне спорове међународног трговинског права. Осим њих, осамдесетих година XX века Спољнотрговинска арбитража је организовала вођење и по неколико стотина тзв. сајамских поступака годишње. То су били типски спорови мале вредности настали због неплаћања закупнине на сајмовима. Сајмови су морали да подносе тужбе из књиговодствених разлога, али заправо ни они нису били заинтересовани за мериторно решење, па се зато ти спорови посебно наводе у статистичким извештајима Арбитраже (Васиљевић 1997, 4 фн. 7).

чајно заостајала за много старијим и познатијим Арбитражним судом Међународне трговинске коморе у Паризу у истом временском периоду (Васиљевић 1997, 4, фн. 7, са даљим упућивањима).

Иако су се ратови деведесетих година прошлог века и економска изолација земље одразили на рад Спољнотрговинске арбитраже тако што су утицали на драстичан пад броја предмета чије је решавање организовала, та институција је ипак одолела тешкоћама и изазовима нестабилних времена.² Успела је да „преживи“ чак четири промене државног уређења, тако да и данас, као Стална арбитража при Привредној комори Србије, опстаје на све конкурентнијем „тржишту арбитражних услуга“, трудећи се да држи корак са развојем арбитражног права и праксе.

Могло би се претпоставити да би таква издржљивост и дуговечност Сталне арбитраже тешко била могућа да јој професор Константиновић није поставио здраве и чврсте темеље. Зато ћемо у овом раду настојати да прикажемо како је професор Константиновић, оснивањем Спољнотрговинске арбитраже и вишедеценијским анимирањем њеног рада, отворио нову еру у развоју арбитражног права и праксе у Југославији, односно Србији. У том циљу најпре ћемо објаснити контекст у којем је настала Спољнотрговинска арбитража, затим ћемо представити најзначајније одредбе њеног првог правилника и, конечно, анализирати главне претпоставке за успешан рад Арбитраже.

2. КОНТЕКСТ ОСНИВАЊА СПОЉНОТРГОВИНСКЕ АРБИТРАЖЕ

Упркос тешким разарањима којима је била изложена у Другом светском рату и веома сложеној унутрашњополитичкој ситуацији, ондашња Југославија се трудила да учествује у догађајима за које ће се показати да су били кључни за развој међународних привредних односа у XX веку. Један од тих догађаја је била и Монетарна и финансијска конференција Уједињених нација, познатија као Конференција у Бретон Вудсу. Ова конференција је одржана у јулу 1944. године и била је посвећена договарању о уређењу међународног економског поретка који би био успостављен по завршетку Другог светског рата.³ Као што

² Више о томе вид. у Митровић 2003, 122–123; Stanivuković 2022, 7.

³ Да је прихватио предлог др Ивана Шубашића да у јуну 1944. године постане југословенски амбасадор у Сједињеним Америчким Државама, могло је да се деси да представник Југославије на конференцији у Бретон Вудсу буде управо професор Константиновић. Овако, југословенски делегат је био Влади-

је добро познато, на конференцији су усвојени споразуми и предлози за подстицање међународне привредне сарадње, либерализацију прекограничне трговине и напуштање до рата доминантне протекционистичке парадигме.

Нагли раст светске привредне активности који се предвиђао по завршетку Другог светског рата носио је и ризик од пораста броја спорова између привредних субјеката. Свесне тог ризика, нове југословенске власти су одмах по ослобођењу земље почеле да раде на успостављању механизма који би успешно одговорили изазовима очекиване бројности и посебности тих спорова. Напори власти су ишли у два правца.

Први правац је било успостављање мреже специјализованих правосудних органа надлежних за решавање привредних спорова без елемента иностраности. Примећено је да би било „(...) *неправилно и неоправдано да се имовински спорови између државних привредних предузећа решавају пред редовним судовима према општим правним нормама грађанског права и по релативно спором и сложеном грађанско-парничном поступку*“ (Кидрич 1946, 201). Зато је Законом о решавању имовинских спорова путем арбитраже⁴ било предвиђено да се међусобни спорови тадашњих домаћих привредних друштава износе на решавање посебном систему трочланих већа образованих при окрузима, аутономним покрајинама и републикама, а које је обједињавала Главна државна арбитража, основна при Влади ФНРЈ. Државна арбитража, названа и организована по совјетском моделу (Голдштајн 1967, 55), ипак није представљала арбитражу у смислу од државе независног, алтернативног начина решавања спорова у коме странке имају широку диспозицију. Диспозиција странака у државној арбитражи била је ограничена у погледу два битна елемента поступка. Прво, један члан арбитражног већа је био именован од државног органа при коме је дата арбитража била организована. Друго, осим иначе меродавних извора права (уговора, узанси, закона и сл.), државна арбитража је спорове требало да решава у складу привредним планом и привредном политиком Владе ФНРЈ (Кидрич 1946, 201–202). Према томе, упркос формалној одвојености од система редовних државних

мир Рибар, тадашњи саветник у Амбасади у Вашингтону.

⁴ Закон о решавању имовинских спорова путем арбитраже, *Службени лист ФНРЈ* 103/46. Овај Закон је престао да важи 2. јануара 1948. године, када је ступио на снагу Закон о Државној арбитражи, *Службени лист ФНРЈ* 107/47. Тај закон је претрпео одређене измене и допуне годину дана касније (*Службени лист ФНРЈ* 50/49).

судова и околности да је имала понека својства арбитраже какву данас знамо (на пример, једноступеност поступка), државна арбитража се пре могла квалификовати као зачетак специјализованог привредног судства него као алтернативни систем решавања привредних спорова. У теорији тог доба државна арбитража се карактерише као стручно управно тело које је током година све више попримало елементе судског органа (Илић 1975, 84). Постепени ход система државне арбитраже ка класичном специјализованом привредном судству окончан је 1954. године, када је, чланом 105 тада усвојеног Закона о привредним судовима,⁵ Главна државна арбитража претворена у Врховни привредни суд а цео систем државних арбитража „претопљен“ у привредне судове одговарајућих нивоа.⁶

Други правац прилагођавања на економске прилике настале после Другог светског рата било је подстицање класичне међународне трговинске арбитраже у данашњем смислу те речи. Тај правац прилагођавања је био много значајнији за делотворно пословање југословенских привредних субјеката на иностраним тржиштима. Треба приметити да је арбитража као алтернативни механизам решавања спорова била позната и у предратној Југославији, односно Србији. У литератури се наводи податак да се из(а)брани судови у нашем праву први пут појављују 1857. године, када је кнез Александар Карађорђевић донео Указ о установљењу Трговачког одбора у Београду, у чијем се параграфу 37 предвиђа образовање Избраног суда у оквиру тог тела (Васиљевић 1997, 3 фн. 3). Професор Голдштајн бележи да се у Краљевини Југославији велики део трговинских спорова решавао пред изабраним судовима, како сталним тако и *ad hoc* (Голдштајн 1967, 55). Како даље објашњава, стални избрани судови су се организовали при продуктним берзама у Београду, Новом Саду, Сомбору, Загребу и Љубљани, при трговачким и трговачко-индустријским коморама у Београду, Зрењанину (тадашњем Великом Бечкереку), Бања Луци, Подгорици, Сарајеву, Загребу, Осијеку, Сплиту и Скопљу, као и при удружењима трговаца и индустријалаца у Осијеку и Сушаку (Голдштајн 1967, 55).

После Другог светског рата и промене политичког и економског поретка у земљи, оснивање нове арбитражне институције која би била способна да изађе на крај са свим изазовима спољне трговине, која

⁵ *Службени лист ФНРЈ* 31/54.

⁶ Чланом 1 Закона о судовима из 1954. године (*Службени лист ФНРЈ* 30/54) било је предвиђено да у Федеративној Народној Републици Југославији суђење врше редовни, привредни и војни судови.

се у то време одвијала у врло специфичним условима, постала је нужност (Милошевић 1959, 198; Трајковић 2000, 24; Ђорђевић 2010, FTCA-1). Професор Константиновић је то добро и благовремено уочио, па је, као резултат његових залагања, Уредбом о Трговинској комори ФНРЈ,⁷ обезбеђен правни основ за формирање две арбитражне институције у оквиру Коморе: Поморске и Спољнотрговинске арбитраже. Чланом 13 став 1 те Уредбе било је предвиђено да се пред Спољнотрговинском арбитражом решавају спорови трговачке природе који настану из спољнотрговинског промета домаћих организација, установа и предузећа са иностраним организацијама, установама и предузећима. Тиме су надлежности Спољнотрговинске арбитраже усклађене са општим циљевима Трговинске коморе прописаним чланом 2 Уредбе, а то су: а) успостављање и одржавање пословних и друштвених веза са иностраним трговачким и другим привредним организацијама; б) сарадња на организовању међународних сајмова узорака у земљи и учешћу на иностраним сајмовима; в) сарадња на пропаганди спољне трговине ФНРЈ и г) вршење осталих послова који Комори буду поверени појединим законима, уредбама и правилницима. Иако је Уредба ступила на снагу даном објављивања у „Службеном листу ФНРЈ“, 20. децембра 1946. године, Спољнотрговинска арбитража је формално основана тек наредне године, када је на снагу ступио њен Правилник.⁸ Годину дана касније заокружено је стварање нормативних аката Спољнотрговинске арбитраже усвајањем посебног Правилника о поступку за миреење.⁹

Након конституисања Спољнотрговинске арбитраже при Трговинској комори ФНРЈ, почео је талас оснивања сличних институционалних арбитража и у околним државама. Тако су, примера ради, Стални арбитражни суд при Привредној комори Мађарске и Арбитражни суд при Привредној комори Чехословачке основани 1949. године, док је Међународна трговинска арбитража при Привредној комори Румуније основана 1953. године. Тиме су те државе покушале да ухвате корак са праксом која је већ била успостављена у државама северне и западне Европе, где су арбитражне институције осниване крајем XIX и почетком XX века.¹⁰ Ипак, чини се да је Спољнотрговинска арбитража била

⁷ *Службени лист ФНРЈ* 103/46.

⁸ *Службени лист ФНРЈ* 26/47.

⁹ *Службени лист ФНРЈ* 102/48.

¹⁰ Примера ради, Лондонски међународни арбитражни суд је основан 1892. године, Арбитражни суд Циришке привредне коморе 1911. године, Арбитражни институт при Стокхолмској привредној комори 1917. године, а Арбитраж-

нешто успешнија од осталих, тако да је за време док је на њеном челу стајао професор Константиновић успела да се уздигне у једну од двадесетак најпознатијих арбитражних институција на свету (Ђуровић 1982, 10). Такође, за разлику од многих околних држава, Југославија није била чланица Савета за узајамну економску помоћ, што је допринело слободнијем развоју београдске Арбитраже у годинама које су уследиле.

У контексту оснивања Спољнотрговинске арбитраже, занимљиво је приметити да замах који је добила међународна арбитража није обухватио и унутрашњу арбитражу. Наиме, откако је, ступањем на снагу правосудних закона 1954. године, извршена пуна јудикализација система државне арбитраже,¹¹ нестао је правни основ за арбитражно решавање привредних спорова без елемента иностраности. Тако је, чланом 7 Закона о привредним судовима, било предвиђено да се за спорове из надлежности привредних судова не могу оснивати ни уговарати избрани судови, осим ако законом није другачије одређено. Чланом 3 став 2 истог закона могућност оснивања и уговарања арбитража дозвољена је за спорове у којима је једна од страна инострано физичко или правно лице, али не и за спорове између домаћих субјеката.¹² Као вероватне разлоге недопуштености унутрашње арбитраже професор Познић наводи тадашње мањкавости арбитраже као начина решавања спорова (околност да су се у то време арбитражи чешће понашали као заступници странака које их именују него као непристрасни одлучиоци) и опасност злоупотребе (наметање арбитраже од економски јаче стране слабијој) (Познић 1954, 306–307).

ни суд Међународне трговинске коморе у Паризу 1922. године. Детаљније о развоју међународне трговинске арбитраже у XX веку вид. у *Vorn* 2022, 7–65, а о развоју водећих европских арбитражних институција у Трајковић 2000, 72–92.

¹¹ Чланом 1 став 1 Закона о судовима (*Службени лист ФНРЈ* 30/54) било је прописано да у ФНРЈ суђење врше редовни, привредни и војни судови. Чланом 105 Закона о привредним судовима (*Службени лист ФНРЈ* 31/54) било је предвиђено да даном ступања на снагу тог Закона окружне државне арбитраже постају окружни привредни судови, републичке државне арбитраже постају виши привредни судови, Главна државна арбитража постаје Врховни привредни суд, а Савезна државна арбитража престаје са радом. Штавише, том одредбом је било предвиђено и да ће све нерешене предмете државних арбитража завршити и решити привредни судови одговарајућег ранга.

¹² Унутрашња арбитража се вратила у наш правни систем тек 1965. године, ступањем на снагу Основног закона о предузећима, чијим је чланом 206 домаћим странкама допуштена могућност да уговоре надлежност избраног суда за своје међусобне спорове (вид. *Голдштајн* 1967, 56).

Остављајући по страни детаљније разматрање да ли су разлози које наводи професор Познић заиста пресудно утицали на законодавца да изопшти унутрашњу арбитражу из домаћег правног система, они несумњиво говоре о великој подозривости тадашње стручне јавности према арбитражи као алтернативном начину решавања трговинских спорова. У таквим околностима ангажман професора Константиновића у Спољнотрговинској арбитражи добија још већи значај и заслужује веће поштовање јер је у друштвеним приликама које нимало нису биле наклоњене арбитражи он успео да изгради углед и ауторитет институције чијим радом је руководио. У прилог његовој умешности и вештини може да говори и податак да је друга коморска арбитражна институција, Поморска арбитража при Трговинској комори ФНРЈ, била изузетно кратког века – распуштена је већ после шест година од оснивања, када је њен правилник стављен ван снаге чланом 112 Закона о привредним судовима из 1954. године.¹³ Насупрот њој, Спољнотрговинска арбитража је савладала (и) те изазове, тако да није имала било какав прекид у свом раду од оснивања до данашњих дана.

3. ОПШТИ ПОГЛЕД НА ПРВИ ПРАВИЛНИК СПОЉНОТРГОВИНСКЕ АРБИТРАЖЕ

Први Правилник Спољнотрговинске арбитраже био је, за данашње стандарде, релативно кратак акт. Имао је укупно 31 члан, исто колико и Правилник о Поморској арбитражи при Трговинској комори ФНРЈ, који је донет истом приликом и објављен у истом службеном гласилу.¹⁴ Не чуди зато то што су и садржаји та два акта били готово идентични.¹⁵

¹³ Изменама Правилника Спољнотрговинске арбитраже из 1958. године, тој институцији је дата могућност да организује арбитражно решавање поморских спорова домаћих привредних предузећа, установа или организација са иностраним физичким или правним лицима. Вид. чл. 1 ст. 1 т. 2 Правилника о Спољнотрговинској арбитражи при Савезној спољнотрговинској комори, *Службени лист ФНРЈ* 28/58.

¹⁴ *Службени лист ФНРЈ* 26/47.

¹⁵ Осим техничких разлика које су биле условљене различитим предметима спорова чију арбитражу организују две институције, једина значајнија разлика је била у томе што је седиште Спољнотрговинске арбитраже било у Београду, а Поморске арбитраже на Сушаку.

Правни основ за доношење Правилника Спољнотрговинске арбитраже био је члан 21 Уредбе о Трговинској комори ФНРЈ, којим је било прописано да ће ближе одредбе о устројству и поступку те Арбитраже бити уређене посебним правилником који ће донети министар спољне трговине ФНРЈ у сарадњи са министром правосуђа. Ступањем на снагу Правилника,¹⁶ именованем дужносника (председника, потпредседника, секретара, заменика секретара, службеника секретаријата) и утврђивањем листе арбитра завршено је конституисање Спољнотрговинске арбитраже, тако да је она могла да почне са радом већ половином 1947. године.

Премда одредбе Правилника из 1947. године нису систематизоване у уже целине, чини се да је њих ипак могуће начелно груписати на начин на који би данашња номотехничка пракса то учинила. Тако би се дошло до седам група норми. Међутим, треба приметити да та подела не би требало да буде исувише оштра јер се повремено уочава да су поједине норме из различитих разлога „залутале“ међу одредбе које већим делом уређују неко друго питање.

Прву групу би чинили чланови 1–6 и то су основне одредбе о устројству Спољнотрговинске арбитраже. Њима су дефинисани појам Спољнотрговинске арбитраже, њена организациона структура и седиште. Прописано је да Спољнотрговинска арбитража има председника и потпредседника, који се бирају на годину дана међу лицима „упућеним у питања спољнотрговинског пословања“,¹⁷ као и секретаријат, чији су чланови (секретар, заменик секретара и службеници секретаријата) запослени у Комори.¹⁸ У тој групи одредаба су и оне којима се дефинишу надлежности, односно дужности сваког од ових лица.¹⁹

Другу групу одредаба чине норме којима се уређује надлежност Арбитраже. Оне су постављене врло широко, па је њима тако предвиђена могућност поступања Спољнотрговинске арбитраже у међународним

¹⁶ Према одредби члана 31, Правилник ступа на снагу 30 дана од дана објављивања у „Службеном листу“. Будући да је објављен 28. марта 1947, Правилник је ступио на снагу 28. априла 1947. године.

¹⁷ Члан 2 став 1 Правилника.

¹⁸ Члан 5 Правилника.

¹⁹ Члан 4 Правилника прописује дужности председника и потпредседника, док члан 6 уређује дужности секретара Арбитраже.

трговинским споровима, који обухватају спорове у вези са превозом робе, осигурањем и посредовањем.²⁰ У ту групу се могу сврстати и одредбе које предвиђају поступак оспоравања надлежности Арбитраже.²¹

Наредну групу одредаба чине правила о саставу арбитражног суда. Те норме нису концентрисане у једном делу Правилника већ се протежу кроз целу прву половину његовог текста. Обухват им је нешто ужи него што би се то данас очекивало, јер Правилник није предвиђао могућност да лице именовано за арбитра одбије да се прихвати дужности нити је остављао право странама у спору да изнесу приговор на именовање које учини супротна страна, арбитрари (у случају именовања председника већа) или председник Спољнотрговинске арбитраже (у случају да нека од страна пропусти да именује арбитра или два арбитра која именују стране не могу да се благовремено споразумеју о избору председника већа). Нема података да је изостанак тих одредаба икада направио неки запажен проблем у пракси, иако је реч о празнини која би у данашње време могла да направи велике тешкоће па чак и потпуно онемогући уредно одвијање арбитражног поступка. Чини се да постоје најмање два могућа објашњења зашто до проблема ипак није долазило.

Једно објашњење би било то да је председник Спољнотрговинске арбитраже својом вештином избегавао потешкоће тако што би обављао прелиминарне разговоре са потенцијалним арбитрама о њиховој временској расположивости, односно о разлозима евентуалне немогућности да поступају у конкретном спору. Нема научно релевантних података или бележака да су се такви разговори заиста и дешавали, али би, с обзиром на уобичајену динамику рада мањих арбитражних институција, било разумно претпоставити да је до њих долазило.

Друго објашњење би могло да се тражи у околности да се Спољнотрговинска арбитража на почетку свог рада строго држала тзв. система листа, који је подразумевао да се за арбитра могло именovati само оно лице чије се име налази на листи коју саставља арбитражна институција. Тиме се омогућавало институцији да направи својеврсну тријажу потенцијалних арбитра, чиме би се умањила вероватноћа да неко лице није у могућности да се прихвати дужности из предвидљивих разлога временске спречености, зависности од странака или њихових

²⁰ Члан 1 став 1 Правилника.

²¹ Члан 7 ставови 2 и 3 Правилника.

заступника, или пристрасности.²² Штавише, будући да се листа, сходно члану 2 став 2 Правилника, састављала на годину дана, очекивање „реизбора“, тј. задржавања на листи дуже од једног мандатног циклуса, вероватно је мотивисало потенцијалне арбитрае да свом именовану дају предност над осталим обавезама и да дужност арбитра обављају у складу са Правилником.

Насупрот правилима о саставу арбитражног суда, одредбе којима се уређује арбитражни поступак су прилично бројне и релативно детаљне. Уређена су питања поступка подношења и обавезног садржаја тужбе (чланови 8 и 9 Правилника) и одговора на тужбу (чланови 11 и 12 Правилника), поступак предлагања и позивања сведока (члан 9 став 2 Правилника), поступак предлагања других доказних средстава и извођења доказа (члан 20 Правилника), заказивање и одржавање усмене расправе (чланови 17, 19 и 22 Правилника), заступање страна у спору (члан 18 Правилника) као и поступак за одређивање мера за обезбеђење предмета спора (члан 21 Правилника).

На правила о арбитражном поступку надовезују се правила о арбитражној одлуци. Њима се доста минуциозно дефинишу начин доношења арбитражне одлуке, њен садржај и дејства.²³ Предвиђена је могућност да члан арбитражног већа који се није сложио са одлуком приложи своје мишљење у засебном акту,²⁴ као и да арбитражно веће, односно арбитар појединац исправи накнадно уочене техничке и рачунске грешке у одлуци.²⁵ Правилник дозвољава и могућност закључења поравнања које ће бити дато на записник или служити као основ за доношење арбитражне одлуке на основу таквог поравнања.²⁶

²² Иако се питања независности и непристрасности арбитра постављају у конкретним случајевима и у односу на конкретна лица, малобројност југословенске „арбитражне заједнице“ четрдесетих и педесетих година XX века омогућавала је да ипак постоји одређена, иако не потпуна, предвидљивост тих критеријума.

²³ Доношењу и дејствима арбитражне одлуке посвећена су чак четири члана Правилника. Вид. чл. 23, 25, 26 и 29 Правилника.

²⁴ Члан 24 Правилника.

²⁵ Члан 25 став 2 Правилника.

²⁶ Члан 27 Правилника.

Прилично детаљно је уређено и питање трошкова. Док је прописивање саме тарифе стављено у надлежност Савета Трговинске коморе²⁷ па се, сходно томе, тарифа објављивала у посебном акту, Правилником се налаже тужиоцу да предујми трошкове поступка,²⁸ прописују се стопе повраћаја тог износа у случају одустанка од спора зависно од тренутка у ком до одустанка дође²⁹ и постављају општа правила о коначној расподели трошкова поступка³⁰.

Коначно, последњу групу норми чине прелазне и завршне одредбе. У тој групи се налази само једна норма, којом је било предвиђено да Правилник ступа на снагу 30 дана по објављивању у „Службеном листу ФНРЈ“.³¹ Занимљиво је приметити да у ову групу одредаба није укључена норма о надлежности за доношење измена и допуна Правилника. У одсуству такве посебне норме, могло се закључити да би се на евентуалне измене и допуне имало применити исто правило које се применило на доношење прве верзије Правилника – члан 21 Уредбе о Трговинској комори ФНРЈ. Међутим, у пракси до овакве дилеме никада није дошло. Због потребе усклађивања са друштвено-економским променама које је донео Уставни закон о основама друштвеног и политичког уређења ФНРЈ из 1953. године, крајем 1957. године усвојен је Закон о удруживању у привреди.³² Овим Законом је, између осталог, реформисан југословенски коморски систем и уместо Трговинске коморе ФНРЈ успостављена је Савезна спољнотрговинска комора.³³ У оквиру ње се оснива Спољнотрговинска арбитража,³⁴ чији правилник доноси управни одбор Савезне спољнотрговинске коморе, а одобрава Комитет за спољну трговину у споразуму са Секретаријатом за правосудне послове Савезног извршног већа.³⁵

Први Правилник Спољнотрговинске арбитраже се у свом изворном облику примењивао целу деценију, све до 1958. године када је, у складу са описаним поступком предвиђеним Законом о удруживању у при-

²⁷ Иако је прописивање тарифе трошкова било у надлежности Савета трговинске коморе, ту одлуку је морао да одобри министар спољне трговине ФНРЈ у сагласности са министром финансија (вид. члан 30 Правилника).

²⁸ Члан 10 став 1 Правилника.

²⁹ Члан 10 став 2 Правилника.

³⁰ Члан 26 Правилника.

³¹ Члан 31 Правилника.

³² *Службени лист ФНРЈ* 1/58.

³³ Вид. чл. 24 и чл. 26 ст. 1 т. 1 Закона о удруживању у привреди.

³⁴ Члан 136 Закона о удруживању у привреди.

³⁵ Члан 137 Закона о удруживању у привреди.

вреди, усвојен нови Правилник о Спољнотрговинској арбитражи при Савезној привредној комори.³⁶ Његовим ступањем на снагу престали су да важе и Правилник о Спољнотрговинској арбитражи при Трговинској комори ФНРЈ из 1947. године и Правилник о поступку за мирење пред Спољнотрговинском арбитражом при Трговинској комори ФНРЈ из 1948. године.³⁷ Правилник из 1958. године детаљније и номотехнички савршеније нормира арбитражни поступак и поступак мирења пред Спољнотрговинском арбитражом, попуњава одређене правне празнине које су биле примећене у претходној пракси, али измене које он доноси нису значајно утицале на основни садржај, суштину и дух Правилника из 1947. године (Ђорђевић 2010, FTCA-1).

4. ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА УСПЕШАН РАД АРБИТРАЖЕ

Спољнотрговинска арбитража при Трговинској комори Југославије имала је, осим мисије организовања поступка решавања спорова која је уобичајена за сваку арбитражну институцију, и пионирски задатак да изгради културу арбитражног решавања спорова у држави у којој није постојала системски устаљена навика алтернативног решавања трговинских спорова. Штавише, Југославија у доба настанка и током првих година рада Спољнотрговинске арбитраже није била везана ни међународним уговорима који су у Европи почели да се закључују у тој материји неколико деценија пре Другог светског рата. Женевски протокол о арбитражним клаузулама и Женевска конвенција о извршењу страних арбитражних одлука из 1927. године ратификовани су тек 1959,³⁸ а са закључивањем билатералних међународних уговора у овој

³⁶ *Службени лист ФНРЈ* 28/58, са исправком, *Службени лист ФНРЈ* 33/58.

³⁷ Члан 51 став 1 Правилника из 1958. године.

³⁸ Закони о ратификацији оба ова инструмента објављени су у *Службеном листу ФНРЈ – Међународни уговори* 4/59. Међународни уговори у области арбитражног права који су касније закључивани брже су ратификовани: Њујоршка конвенција о признању страних арбитражних одлука из 1958. године ратификована је 1963. (*Службени лист СФРЈ – МУ* 12/63), Европска конвенција о међународној трговинској арбитражи из 1961. године ратификована је такође 1963. (*Службени лист СФРЈ – МУ* 12/63), док је Вашингтонска конвенција о решавању инвестиционих спорова између држава и држављана других држава из 1965. године ратификована 1967. (*Службени лист СФРЈ – МУ* 7/67). Ипак, треба имати у виду да су ова три инструмента закључена деценију и више након оснивања Спољнотрговинске арбитраже.

области се приметније почело тек педесетих година.³⁹ Као што смо већ поменули, чини се да ни општа клима у југословенском друштву педесетих година XX века није била нарочито наклоњена арбитражи (вид. у том смислу Познић 1954, 306–307; Голдштајн 1967, 55–56). У таквим условима, Спољнотрговинска арбитража је морала да изгради свој ре-номе и ауторитет ослањајући се превасходно на два фактора: квалитет Правилника и умешност свог председника.

4.1. Квалитет Правилника из 1947. године

Правилник Спољнотрговинске арбитраже из 1947. године имао је најмање два главна квалитета: препознавао је неке од основних принципа арбитраже (који су уједно и јемство успешности овог начина решавања спорова) и рационално је користио узоре из упоредног права.

4.1.1. Прихваћеност основних принципа арбитраже

Што се тиче прихватања основних принципа арбитраже као алтернативног начина решавања спорова, Правилник је недвосмислено устројио Спољнотрговинску арбитражу као тело које је у свом раду независно.⁴⁰ Такође, на избор главних дужносника Спољнотрговинске арбитраже (председника, потпредседника и лица која могу обављати дужност арбитра) држава није могла директно да утиче. Та лица је, сходно члану 2 став 1 Правилника, сваке године бирао Савет Трговинске коморе. Савет је, иначе, био руководећи орган коморе који је чинило 30 чланова из реда редовних чланова Коморе и које је, са трогодишњим мандатом, бирала Скупштина Коморе.⁴¹ Независност Арбитраже, у смислу њене одвојености од државе, потврђује се и околношћу да арбитража није била предвиђена као облик вршења правосудне функције Уставом ФНРЈ из 1946. године.⁴² Иако би класификовање арбитраже међу облике вршења правосудне функције у првом реду представљало

³⁹ Преглед ових међународних уговора вид. у Јакшић 1999, 30 фн. 22.

⁴⁰ Вид. чл. 3 ст. 1 Правилника.

⁴¹ Члан 5 Уредбе о Трговинској комори ФНРЈ.

⁴² Вид. чл. 115 став 1 Устава Федеративне Народне Републике Југославије из 1946. године, који у органе правосуђа у ФНРЈ убраја Врховни суд ФНРЈ, врховне судове република и аутономних покрајина, окружне и среске судове.

одраз схватања да је њена правна природа у одређеном правном систему превасходно процесна (Јакшић 2003, 44–45) а не нужно и доказ њене зависности од државе, изопштеност међународне трговинске арбитраже из Уставом утврђене правосудне пирамиде ФНРЈ представља сасвим јасну потврду њене функционалне самосталности а тиме и немогућности државних органа да непосредно утичу на доношење арбитражних одлука. Независност Спољнотрговинске арбитраже, чак и у том првом периоду њеног развоја, констатована је и похваљена у правној књижевности (Митровић 1961, 256; Ђорђевић 2010, FTCA-2-FTCA-3).

Осим независности, Правилник је уважавао и кључну претпоставку ефикасности арбитраже – једноступеност поступка. Тако је чланом 25 Правилника било изричито предвиђено да арбитражна одлука има снагу правноснажне пресуде редовних домаћих судова и да против ње није дозвољена жалба. Будући да оновремено југословенско право још увек није познавало посебне механизме судске контроле арбитражних одлука, а ту посебно мислимо на институт поништаја домаће арбитражне одлуке,⁴³ могло би се претпоставити да су арбитражне одлуке у то време могле да се нападају само ванредним правним лековима, на исти начин и под истим условима као што би то био случај са правноснажним и коначним одлукама редовних судова.

Да би Спољнотрговинска арбитража стекла поверење привредних субјеката, недостатак могућности судске контроле арбитражних одлука морао је да буде компензован на плану стручности, односно специјализованости арбитра. У својој првој верзији, Правилник Спољнотрговинске арбитраже је доследно примењивао систем листе.⁴⁴ Овај приступ је некада био доминантан у арбитражи, а данас га примењује тек понека арбитражна институција (на пример, Арбитражни суд за спорт у Лозани).⁴⁵ Систем листе у Правилнику Спољнотрговинске арбитраже из 1947. године подразумевао је да за арбитраже могу бити именована само лица чија се имена појављују

⁴³ Тужба за поништај арбитражне одлуке као посебно правно средство ће бити уведена тек деценију касније, члановима 450–452 Закона о парничном поступку из 1956. године (*Службени лист ФНРЈ* 4/57).

⁴⁴ Систем листе је остао прихваћен и у накнадним верзијама Правилника, а почеће полако да се ублажава (захтевом да само председник арбитражног већа, односно арбитар-појединац, мора да буде лице са листе) па затим и потпуно напушта тек у XXI веку.

⁴⁵ Вид. одредбу R33 Процесних правила Арбитражног суда за спорт у Лозани.

на листи коју сваке године саставља Савет Трговинске коморе.⁴⁶ При састављању листе, Савет је чланом 2 став 2 Правилника био упућен да води рачуна о томе да на листи буду заступљена лица која имају стручност у најважнијим гранама спољне трговине, укључујући транспортну, осигуравајућу и посредничку делатност. Овај услов је омогућавао да стране у спору за арбитре могу да изаберу лица чије стручне биографије уливају највеће поверење (Mitrović 1964, 150), што сведочи о стратешком опредељењу професора Константиновића да ауторитет Спољнотрговинске арбитраже гради квалитетом рада а не планским наметањем њене надлежности или неким другим путем.

Први Правилник Спољнотрговинске арбитраже је, у погледу избора арбитра, имао још једно ограничење. Члан 2 став 3 Правилника предвиђао је да арбитри пред Спољнотрговинском арбитражом могу бити само југословенски држављани. Ова одредба, са данашње тачке гледишта, делује као потпуно неспојива са диспозитивном природом арбитраже, али би се њено постојање у Правилнику из 1947. године могло објаснити потребом јачања поверења у тај још увек недовољно прихваћен и распрострањен начин решавања привредних спорова. Рекло би се да је тај задатак релативно брзо испуњен јер је већ на једном скупу о спољнотрговинској арбитражи одржаном крајем марта 1963. године изражен став да би на листу арбитра трабало укључити и стране држављане (Mitrović 1964, 150), тим пре што у Правилнику из 1958. године није задржано формално ограничење за арбитре у погледу држављанства. У научним изворима се бележи да се са праксом укључивања страних држављана на листу арбитра почело 1967. године (Ђорђевић 2010, FTCA-4).

Принцип ефикасности поступка био је доследно спроведен у Правилнику из 1947. године. Правилником су били предвиђени прилично кратки рокови за извођење појединих радњи у поступку. Секретаријат је био дужан да тужбу достави туженом на одговор одмах пошто је прими, док је рок за достављање одговора на тужбу износио 10 дана од дана њеног пријема у случају да се тужени налази на територији ФНРЈ, односно 30 дана у случају да се тужени налази у иностранству.⁴⁷ Десетодневни рок за достављање одговора на тужбу би се и са данашње тачке гледишта сматрао веома кратким, док је рок од 30 дана прописан и тренутно важећом верзијом Правилника.⁴⁸ Кратки рокови су били

⁴⁶ Вид. чл. 8 ст. 2, чл. 11 и чл. 15 Правилника.

⁴⁷ Вид. чл. 11 ст. 1 Правилника.

⁴⁸ Вид. чл. 27 ст. 1 Правилника о Сталној арбитражи при Привредној комори Србије из 2016. године.

предвиђени и за конституисање арбитражног већа. Секретаријат је био дужан да у року од пет дана од дана пријема одговора на тужбу обавести арбитрае које су именовале странке у њиховом именовану,⁴⁹ док су тако именовани арбитраи имали рок од осам дана од дана пријема обавештења о сопственом именовану да се договоре о именовану трећег арбитра – председника већа.⁵⁰ Рок у коме је председник Арбитраже морао да именује арбитра у случају да нека од странака пропусти да то благовремено учини, или да два арбитра именована од странака не могу да се договоре о именовану трећег, није био изричито одређен, али се системским тумачењем Правилника може наслутити да је председник Арбитраже био дужан да у том погледу делује без одлагања. У прилог таквом закључку иду и одредбе према којима је Секретаријат морао да „одмах“ обавести арбитра кога одређује председник Арбитраже о његовом именовану.⁵¹ За разлику од данашњих арбитражних правилника, који у одређеним околностима дозвољавају могућност доношења коначне одлуке без одржавања усмене расправе, Правилник из 1947. године је предвиђао обавезно одржавање усмене расправе, али није постављао чак ни инструктивни рок за њено одржавање. Ипак, имајући у виду околност да се сваке године састављала нова листа арбитра, било би разумно очекивати да су арбитраи били мотивисани да не одуговлаче у поступању, како би својом експедитивношћу отворили пут за „реизбор“, тј. останак на листи. За разлику од заказивања расправе које, како видимо, није било омеђено роком, члан 23 став 3 Правилника је налагао да се одлука мора донети у року од 15 дана од дана закључивања усмене расправе. Према томе, када се узму у обзир сви појединачни рокови које је Правилник прописивао, може се закључити да је поступак пред Спољнотрговинском арбитражом могао да буде окончан у свеукупно веома кратком року чак и за данашње стандарде, што значи да је принцип ефикасности био доследно спроведен.

4.1.2. Однос према страним узорима

Осим прихватања и потврђивања основних принципа арбитраже као алтернативног начина решавања спорова, главне одредбе Правилника из 1947. године формулисане су по угледу на тада водеће тенденције у упоредном праву. Међутим, као што је то чинио и у другим кодификаторским подухватима у којима је учествовао, професор Константиновић

⁴⁹ Члан 13 Правилника.

⁵⁰ Члан 15 Правилника.

⁵¹ Вид. чл. 14, 15 и 16 Правилника.

се и овде придржавао свог става да се угледање на страно право не сме ограничавати на пуко преписивање правила, већ на њихово уподобљавање општем окружењу у коме се имају примењивати (вид. у том смислу Константиновић 1982, 361–362).⁵²

Врло јасан пример оваквог приступа пружа начин на који је усвојен принцип легалитета у одлучивању. Прихватање овог принципа је значило да арбитража има дужност да одлуку донесе на основу правних правила, законских или аутономних, а не арбитражно или са ослонцем на неке ванправне смернице, попут привредних планова или интереса државне економске политике, као што је то у одређеним периодима и пред одређеним форумима знао да буде случај (Голдштајн 1967, 55–56). У том циљу је члан 3 став 1 Правилника изричито наводио да арбитража своје одлуке доноси на основу закона, уговора и трговачких обичаја. За разлику од тада важећег Правилника Арбитражног суда Међународне трговинске коморе,⁵³ Правилник Спољнотрговинске арбитраже из 1947. године чак није предвиђао могућност доношења одлуке на основу правичности.⁵⁴ Та ситна али значајна разлика би се могла објаснити на неколико начина. Најлакше тумачење би свакако било то да је једноставно дошло до превида приликом формулисања члана 3 Правилника. Међутим, тешко би било замислити да је искусан цивилиста и педантан кодификатор, какав је био професор Константиновић, напросто превидео једну важну специфичност међународне трговинске арбитраже. Зато би се вероватнијим објашњењем чинило то да је могућност одлучивања по правичности изостављена због исувише велике непредвидљивости исхода спора у таквом случају,⁵⁵ што не би било пожељно за једну арбитражну институцију која тек треба да се афирмише и задобије поверење пословне заједнице.

Насупрот томе, неки други узори су били прихватани са мање одступања. Такав пример се види у погледу начина уређења расправног начела. Иако је арбитражи иманентна широка диспозиција странака, расправно начело ипак трпи одређена ограничења, барем у прави-

⁵² Исти став професор Константиновић је исказао и у тачкама 3–7 Претходних напомена уз *Скицу за законик о облигацијама и уговорима*.

⁵³ Вид. чл. 16 ст. 3 Правилника Арбитражног суда Међународне трговинске коморе из 1927. године.

⁵⁴ Та могућност је предвиђена тек наредном верзијом Правилника Спољнотрговинске арбитраже. Вид. чл. 39 ст. 4 Правилника из 1958. године.

⁵⁵ Више о непредвидљивости исхода код одлучивања на основу правичности вид. у Јовановић 2021, 386–389.

ма континенталне традиције.⁵⁶ Тако је чланом 20 став 1 Правилника било предвиђено овлашћење арбитра да сами затраже доказе како би утврдили основаност тврдњи страна у спору. Ово решење суштински одговара ономе што је, нешто другачијим речима, предвиђено и у члану 16 став 1 Правилника Арбитражног суда Међународне трговинске коморе из 1927. године. Сврха тако ограничено постављеног расправног начела је у томе да се арбитражи омогући да испуни дужност утврђивања истине и да у том задатку не буде спутана диспозицијом странака. У континенталном правном кругу расправно начело је и данас углавном тако постављено (Кнежевић, Павић 2009, 111).

Дакле, Правилником из 1947. године почео је да се крчи пут ка рецепцији модерног арбитражног права у Југославију. Неки од тих првих корака су по природи ствари морали да буду ситнији и опрезнији, али се зато корист таквог приступа видеља врло брзо. Захваљујући томе је већ наредна верзија Правилника у великом делу добила структурне и садржинске обресе онога што ће и данас бити правни оквир арбитраже пред Привредном комором Србије.

4.2. Умешност председника Спољнотрговинске арбитраже

Као председник Спољнотрговинске арбитраже, професор Михаило Константиновић је био у прилици да значајно усмерава рад ове институције, како директно тако и индиректно. Директна овлашћења су проистицала из Правилника, док се индиректна моћ утицаја заснивала на његовом неспорном стручном угледу и великом личном ауторитету. Обе ове моћи професор Константиновић је морао врло вешто да користи и комбинује како би успешно одговорио на изазов организационог и статусног утемељивања београдске Арбитраже, која је имала амбицију да буде прихваћена пре свега од југословенских, а затим и од иностраних привредника.

Формална надлежност председника Спољнотрговинске арбитраже у погледу усмеравања рада ове институције састојала се у његовој дужности да се стара о тачној примени Правилника.⁵⁷ На том плану про-

⁵⁶ О расправном начелу у арбитражи, са посебним освртом на разлику континенталне и англосаксонске традиције вид. у Кнежевић, Павић 2009, 111. Више о различитим начинима извођења доказа у упоредној међународној трговинској арбитражи вид. у Lew, Mistelis, Kröll 2003, 555-559.

⁵⁷ Вид. чл. 4 ст. 1 Правилника.

фесор Константиновић се доследно бринуо о томе да темељни принципи арбитражног одлучивања буду строго примењивани у пракси арбитражних већа Спољнотрговинске арбитраже. Посебно место међу тим принципима заузимају независност и непристрасност. Остале су забележене његове речи да „[а]рбитража не треба да се граби за надлежност, већ да се спор или неспоразум реши. А када настане спор не постоји више наше и стране предузеће, већ само тужилац и туженик“ (наведено према: Ђуровић 1982, 10). Управо захваљујући оваквом приступу свог председника, Спољнотрговинска арбитража је брзо стекла углед и поверење не само у земљи већ и у иностранству. Тако, професор Добросав Митровић наводи: „Иако институционална арбитража затвореног типа, јер прихвата само решавање спорова у којима је једна од странака југословенско предузеће, ова арбитража је својим непристрасним суђењем и објективношћу постала запажена и стекла углед у свету. Потврда овога је да страни пословни партнери наших предузећа све чешће пристају да за случај спора уговоре надлежност наше арбитраже и радо јој се подергавају“ (Митровић 1961, 256). Статистике које смо навели у уводном делу овог рада потврђују тачност ове оцене.

Треба уочити да се углед Спољнотрговинске арбитраже није градио само унутар граница Југославије. Само петнаестак година након оснивања ове арбитражне институције, њену надлежност су почела да уговарају и страна привредна друштва. У литератури је нарочито забележен предмет са почетка шездесетих година XX века у коме се као спорно поставило питање да ли компанија из Италије и компанија из Бугарске могу да уговоре надлежност Спољнотрговинске арбитраже у Београду за решавање њиховог уговорног спора.⁵⁸ Питање је изазвало дилему зато што је тада важећи Правилник, баш као и први Правилник из 1947. године, предвиђао да се надлежност Спољнотрговинске арбитраже може уговорити за спорове између домаћих привредних субјеката и страних физичких или правних лица.⁵⁹ Из ове одредбе је несумњиво произлазило да се, према правилима Спољнотрговинске арбитраже, не могу решавати трговински спорови два домаћа привредна субјекта, али се сматрало да у погледу дозвољености поступања у спору између два страна субјекта постоји правна празнина. Арбитражно веће је приступило циљном и системском тумачењу Правилника и закључило да је смисао изричитог навођења да се пред Арбитражу могу изнети спорови из спољнотрговинских односа домаћих и стра-

⁵⁸ Вид. Одлуку Спољнотрговинске арбитраже од 11. јуна 1963. године.

⁵⁹ Упор. чл. 1 ст. 1 Правилника из 1947. и чл. 1 ст. 1 т. 1 Правилника из 1958. године.

них субјеката у томе да се спречи могућност арбитражног решавања унутрашњих спорова. Сходно томе, циљ и сврха Правилника неће бити изиграни ако арбитражно веће прихвати надлежност у спору између два страна субјекта који су београдску арбитражу бирали као неутрални форум (вид. у том смислу Mitrović 1964, 150–151).

Из ове временске тачке и у недостатку примарних извора не можемо да оценимо колики је био лични утицај професора Константиновића на такво резонување надлежног арбитражног већа. Нема података о томе да ли су, пре него што је овај предмет поднет Арбитражи, икада вођени начелни разговори међу арбитрама о потенцијалном поступању уколико би се слична ситуација десила нити да ли су се чланови поступајућег арбитражног већа неформално консултовали са професором Константиновићем. Али, са сигурношћу се може оценити да се пракса прихватања надлежности у споровима између два страна субјекта не би наставила да је професор Константиновић, вршећи своју дужност надзора над ваљаном применом одредаба Правилника, сматрао да је таква одлука у супротности са словом и духом Правилника. Истини за вољу, било би врло тешко замислити да човек толико отвореног ума и духа, као што је био професор Константиновић, усмерава рад Спољнотрговинске арбитраже тако да је сведе на пароксијално парасудско тело. Зато је сасвим разумљива била тежња да се Спољнотрговинска арбитража позиционира и на међународном плану, што се, како арбитражна одлука из 1963. године потврђује, остварило завидно брзо.

Утицај професора Константиновића на успешан развој Спољнотрговинске арбитраже се није исцрпео само у његовом узорном и смисленом обављању дужности надзора над радом ове институције и усмеравању њеног деловања како би на најбољи начин испунила своју примарну мисију – организовање арбитражног решавања спорова из међународних трговинских односа. Професор Константиновић је био свестан да сваки правозаштитни поступак, био он судски или арбитражни, изискује време и новац, као и да се често врло негативно одражава на међусобне односе странака, па је изузетно велику пажњу посвећивао спречавању настанка спорова. С тим на уму, он је значајан део активности Спољнотрговинске арбитраже усмеравао ка превентивном делању.⁶⁰ То је чинио тако што се старао да Спољнотрговинска арбитража даје савете и мишљења домаћим привредним субјектима

⁶⁰ Занимљиво је приметити да је изналажење што делотворнијих начина превенције спорова и данас један од важних задатака међународне трговинске и инвестиционе арбитраже.

како би им помогла да међународне пословне неспоразуме реше уз што мање последица, да у што ранијој фази избегну спорове са својим партнерима и да не дођу у ситуацију да морају да воде поступке пред страним судовима, арбитражама или другим телима. Како наводи професор Ђуровић, „(...) *ретко прође дан а да се две-три организације удруженог рада не обрате Спољнотрговинској арбитражи у вези са одређеним сложеним питањима из области спољнотрговинског пословања и могућим правним решењима настале ситуације*“ (Ђуровић 1982, 10). Премда давање правних савета не спада у круг редовних делатности једне арбитражне институције, одлука професора Константиновића да Спољнотрговинска арбитража пружа саветодавну подршку домаћим привредницима несумњиво је допринела јачању поверења у стручност београдске Арбитраже, па је тако била и у функцији обављања њене примарне мисије.

Имајући све ово на уму, сасвим је очекивано то што су Спољнотрговинска арбитража и професор Константиновић као њен председник уживали велико поштовање не само на унутрашњем већ и на међународном плану. Арбитража је била представљена на свим водећим међународним стручним скуповима, а излагања професора Константиновића су била високо стручно оцењивана од учесника из различитих политичких и економских поднебља (Ђуровић 1982, 10). Као што је стручним саветима помагала домаћим привредницима, Арбитража је помагала и у оснивању арбитражних институција у региону. Остало је забележено да су Спољнотрговинска арбитража и професор Константиновић дали велики допринос оснивању институционалне арбитраже у Грчкој седамдесетих година XX века тако што су, између осталог, грчким колегама омогућили увид у релевантне нормативне акте и арбитражну праксу, пренели сопствена искуства и дали бројне практичне савете (Ђуровић 1982, 11).

5. ЗАКЉУЧАК

Спољнотрговинска арбитража при Трговинској комори ФНРЈ основана је у доба великих политичких, економских и правних изазова. Њена улога се зато није сводила на то да буде тек „једна од“ светских арбитражних институција већ је морала да створи и учврсти културу арбитражног решавања привредних спорова у друштву које се још опорављало од разорних последица Другог светског рата и, упоредо са тим, доживљавало бројне промене. У раду на успостављању Спољнотрговинске арбитраже професор Михаило Константиновић је

ангажовао своје највеће квалитете и способности: широко образовање, истанчано разумевање сврхе права, далековидост, свест о потреби прилагођавања права условима друштва у коме ће се примењивати и, надасве, таленат да ствара дела која одолевају времену. Резултат његовог посвећеног рада био је сасвим очекиван: Правилник из 1947. године био је довољно сажет да својом детаљношћу не одврати привредне субјекте од уговарања арбитраже, а опет довољно прецизан у нормирању основних правила арбитражног поступка. Њиме је тако постављен темељ за систем који ће се у наредним деценијама, па све до данашњих дана, развијати и усавршавати.

Међутим, за успех Спољнотрговинске арбитраже није био довољан само ваљано састављен правилник. Било је потребно и одговарајуће усмеравање рада ове институције, нарочито у првим годинама њеног постојања. И на том пољу професор Константиновић је показао изузетну способност и уложио велики труд да Арбитража што брже задобије поверење привредних субјеката, најпре у земљи па онда и у иностранству. Тај циљ је, с једне стране, постигнут инсистирањем на високим стандардима стручности, независности и непристрасности у одлучивању, а с друге стране, саветодавном делатношћу управљеном ка избегавању спорова и ка јачању повезаности између Арбитраже и привреде.

Сталан раст броја предмета решаваних према Правилнику Спољнотрговинске арбитраже, њена све већа интернационализација и јачање утицаја у свету међународне арбитраже недвосмислено потврђују да су добар Правилник и вешто руковођење Арбитражом били два кључа којима је професор Михаило Константиновић отворио врата новог, модерног доба у развоју југословенске и српске арбитраже. Успешан почетак рада Спољнотрговинске арбитраже несумњиво је утицао на промену односа југословенског друштва према том начину решавања спорова, што потврђује чињеница да је само десетак година након оснивања ове институције Југославија почела убрзано да приступа међународним уговорима којима се уређују различити аспекти арбитражног поступка. Ратне, политичке и економске невоље деведесетих година прошлог века прекинуле су раст Спољнотрговинске арбитраже, али она, за разлику од многих других установа из југословенске ере, ипак није нестала. Зато се треба надати да ће тај вредан део заоставштине професора Константиновића наставити да одолева савременим изазовима и барем у регионалним оквирима чувати некадашњи сјај.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Born, Gary. 2022. *International Commercial Arbitration*. 3rd edition. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- [2] Đorđević, Milena. 2010. The Foreign Trade Court of Arbitration at the Serbian Chamber of Commerce (Serbian FTCA). FTCA-1 – FTCA-72. *World Arbitration Reporter*, eds. Loukas Mistelis, Stavros Brekoulakis. New York: JurisNet.
- [3] Буровић, Радомир. 1–2/1982. In memoriam професору др Михаилу Константиновићу. *Анали Правног факултета у Београду* 30: 7–11.
- [4] Голдштајн, Александар. 1967. *Привредно уговорно право*. Загреб: Информатор.
- [5] Илић, Радивоје. 1975. Тридесет година правосућа СФР Југославије. *Зборник Правног факултета Универзитета у Нишу* 15: 79–101.
- [6] Јакшић, Александар. 2003. *Међународна трговинска арбитража*. Београд: Марго-арт.
- [7] Јовановић, Марко. 2021. Одлучивање по правичности у новијој пракси Спољнотрговинске / Сталне арбитраже при Привредној комори Србије. 383–400. *Liber amicorum професор Мирко Васиљевић*, ур. Душан Поповић. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [8] Кидрич, Борис. 1946. Принципи Закона о решавању имовинских спорова путем Државне арбитраже. *Архив за правне и друштвене науке* 61: 201–203.
- [9] Кнежевић, Гашо, Владимир Павић. 2009. *Арбитража и АДР*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- [10] Константиновић, Михаило. 3–4/1982. Право, сила и правичност. *Анали Правног факултета у Београду* 30: 361–363.
- [11] Lew, Julian, Loukas Mistelis, Stefan Kröll. 2003. *Comparative International Commercial Arbitration*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- [12] Лукић, Радомир. 1–2/1982. In memoriam професору др Михаилу Константиновићу. *Анали Правног факултета у Београду* 30: 5–7.
- [13] Милошевић, Љубиша. 2/1959. Решавање трговинских спорова са елементом иностраности од стране Спољнотрговинске арбитраже при Савезној спољнотрговинској комори у Београду. *Анали Правног факултета у Београду* 7: 198–202.

- [14] Митровић, Добросав. 2-3/1961. Два случаја егзекватуре одлука Спољнотрговинске арбитраже пред француским судом. *Анали Правног факултета у Београду* 9: 256-260.
- [15] Mitrović, Dobrosav. 1/1964. L'arbitrage du commerce extérieur en Yougoslavie. *Југословенска ревија за међународно право* 11: 148-159.
- [16] Митровић, Добросав. 2003. Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Србије. *Арбитража* 3: 122-129.
- [17] Перовић, Слободан. 1996. Скица за један портрет. 7-32. Михаило Константиновић. *Облигације и уговори: Скица за законик о облигацијама и уговорима*. Београд: Службени лист СРЈ.
- [18] Познић, Боривоје. 3/1954. Избрани судови и наши правосудни закони. *Анали Правног факултета у Београду* 2: 305-310.
- [19] Stanivuković, Маја. 2022. National Report for Serbia (2020 through 2022). 1-68. *ICCA International Handbook on Commercial Arbitration*, ed. Lise Bosman. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.
- [20] Трајковић, Миодраг. 2000. *Међународна трговинска арбитража*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду – Удружење правника Југославије.
- [21] Васиљевић, Мирко. 1997. Педесет година Спољнотрговинске арбитраже при Привредној комори Југославије у Београду. 3-13. *Зборник реферата: Међународна привредна арбитража – стање и перспективе*. Београд: Спољнотрговинска арбитража при Привредној комори Југославије.

Marko JOVANOVIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

CONTRIBUTION OF MIHAILO KONSTANTINOVIĆ TO THE MODERNIZATION OF THE YUGOSLAV ECONOMY – THE ESTABLISHMENT OF THE FOREIGN TRADE COURT OF ARBITRATION

Summary

The Foreign Trade Court of Arbitration in Belgrade is one of the historic landmarks left behind by Mihailo Konstantinović. Professor Konstantinović was one of the main proponents of the establishment of this institution and he served as its first president. In that capacity he was in a position to steer the work of the FTCA so that it gained the trust of the business community as quickly as possible and became a reputable arbitral institution both in Yugoslavia and abroad. Records show that the Belgrade Court of Arbitration soon became a leading arbitral institution worldwide and its influence spread far beyond the Yugoslav market. The article presents and analyzes different methods and instruments that Professor Konstantinović used to develop the FTCA and shows how the successful establishment of this institution brought arbitration in Yugoslavia and Serbia into the modern era.

Key words: *Foreign Trade Court of Arbitration in Belgrade. – Rules of the Foreign Trade Court of Arbitration. – Arbitral Procedure. – History of Arbitration. – Mihailo Konstantinović.*

Article history:

Received: 16. 9. 2022.

Accepted: 30. 11. 2022.